

Lapsuuden lähteillä

Arvio teoksesta Vehkalahti, Kaisa, Essi Jouhki, Sanna Lipkin, Johanna Sitomaniemi-San & Tiina Kuokkanen toim. *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen. Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 2022. 511 s. ISBN 978-951-858-590-2.*

Inkeri Hakamies

Mitä matkalla odottaa?

Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen on monitieteinen teos, joka esittelee, miten eri menetelmillä ja intresseillä mennyttä lapsuutta voi lähestyä ja millaista lapsuuden historian tutkimusta Suomessa tehdään [1]. Teoksen nimessä esiintyy sana *matkaopas*, ja kirjan toimittajat kuvailevat johdantolukunsa alussa, miten kirjassa tehdään ”tutkimusmatkaa lapsuuden moniääniseen maailmaan” (s. 9). Heidän tavoitteenaan on tutustuttaa lukijat lapsuuden historian tutkimuksen tutkimustraditioihin, aineistoihin ja monitieteisiin menetelmiin. Kirjan artikkelit eivät tarjoa suoria ohjeita lapsuuden historian tutkimiseen ja eri menetelmien hyödyntämiseen, mikä ei ole myöskään ollut toimittajien tarkoitus. He eivät halua teoksellaan antaa välineitä ”perille löytämiseen” vaan lapsuuden historian kentän ”kartoittamis- ja paikantamistyöhön” (s. 29). Tämän voi tulkita olevan myös kannanotto: ei ole yhtä lapsuutta, joka voidaan annetuilla ohjeilla ja menetelmillä löytää, vaan monia, ajassa muuttuvia ja sosiaalisesti ja kulttuurisesti muovautuvia lapsuuksia. Osuvampi termi kirjalle voisi olla *matkakertomus*: se kuvailee, miten eri reittejä tutkijat ovat kulkeneet päästäkseen eri lapsuuksien äärelle, ja auttaa ymmärtämään lapsuuden tutkimuksen ajankohtaisia teoreettisia ja menetelmällisiä keskusteluja.

Kirjan kirjoittajat edustavat paitsi historian tutkimusta myös muun muassa etnologiaa, arkeologiaa, kasvatustieteitä ja yhteiskuntatieteitä. Heitä yhdistää kiinnostus lapsuuden tutkimiseen, ja erityisesti menneisyyden lapsuuden – tai lapsuuksien. Lapsuuden historian tutkimukseen liittyy tiettyjä erityispiirteitä, jotka vaikuttavat tutkijan menetelmien valintaan. Lapsudentutkimusta kaiken kaikkiaan yhdistää lapsinäkökulmaisuuksien ja lasten äänen kuulemisen tavoittelu, mutta lapsuuden historiaa tutkittaessa pitää ratkaista, miten menneisyyden lasten ääniä voi kuulla eri tavoilla tuotettujen historiallisten aineistojen kautta. Lähdeaineistot ovat harvoin lasten

ehdoilla tuotettuja. Perustavanlaatuinen kysymys lapsuuden tutkimuksessa on, miten lapsuus ylipäänsä määritellään ”tutkimuskohteena ja käsitteenä” (s. 10). Tutkijan tulee lisäksi selvittää, miten lapsuus on määritelty eri aikoina. Arvioitavassa teoksessa lapsuutta ei määritellä esimerkiksi ikävuosina tai kehityspsykologian kautta, vaan kukin kirjoittaja määrittelee lapsuuden tutkimuksensa näkökulmasta. Yhteisenä lähtökohtana kirjassa on kuitenkin ymmärrys lapsuudesta ”itsessään arvokkaana tutkimuskohteena” ja kiinnostus ”lapsuudelle annetuista merkityksistä” (s.11).

Johdannon lisäksi kirja koostuu 16 artikkelista, jotka on jaoteltu viiteen (I-V) temaattiseen kokonaisuuteen. Näistä ensimmäinen, *Tutkimustraditioiden risteyksessä* (I), luo katsauksen lapsuuden historian tutkimuskentän traditioihin ja niin kutsutun uuden lapsudentutkimuksen näkökulmien muotoutumiseen. *Eletyn elämän muistot* (II) -osiossa esitellään erilaisia muisteluaineistoja, joiden pohjalta lapsuuden historiaa tutkitaan, ja pohditaan niihin liittyviä haasteita. Voidaanko lapsuutta lainkaan tavoittaa sitä muistelevan aikuisen kautta? Kolmannessa osiossa, *Materiaalisuus ja ruumiillisuus*, esitellään erilaisia lähestymistapoja lapsuuden materiaalisuuden tutkimiseen muun muassa uusmateriaalisuuden ja osteoarkeologian avulla. Neljäs osio, *Kulttuuriset katseet* (IV), keskittyy lapsuuden tutkimuksen keskeisimpiin ongelmiin: miten lapsuus on eri aikoina määritelty, miten lasten ääni pääsee tutkimuksessa kuuluville, ja miten toimijuuden käsitettä voidaan soveltaa menneiden lapsuuksien tutkimuksessa. Viimeinen osio, *Asiantuntijatiedon kentät* (V), keskittyy lapsuuden instituutioihin ja siihen, miten niiden tuottamaa arkistotietoa voidaan tulkita.

Toimijuusansa uhkaa, ja miten se vältetään

Kirjaa lukiessa kysymys lasten toimijuudesta historiassa tai tutkimuksen aihepiiriin puitteissa tuntui olevan usein toistuva teema. Tämän todentaakseni tarkistin asian teoksen asiasanahakemistosta, ja sen mukaan *toimijuus* mainitaan yhdeksässä kirjan artikkelissa. Lisäksi se esiintyy kahdessa artikkelin otsikossa: historioitsija, dosentti Kaisa Vehkalahden artikkelissa *Lapsuuden löytämisestä toimijuuden tutkimukseen: Lapsuuden historian kuusi vuosikymmentä*, sekä historioitsija, dosentti Ville Vuolannon artikkelissa *Toimijuus ja kokemus lapsuuden historiassa: Hieronymus, kokemusyhteisöt ja tutkijan katse*.

Vehkalahden artikkeli esittelee lapsudentutkimuksen traditioita, vaikutusvaltaisimpia teorioita ja näkökulmien muutoksia. Hänen tekstinsä pohjautuu aiemman tutkimuksen ”syntetisoivaan luentaan”, minkä perusteella hän esittää, että lapsuuden historian tutkimus jakautuu neljään vaiheeseen: 1) lapsuuden historian synty tutkimusalana, 2) sosiaalishistoriallinen perhetutkimuksen vaihe, 3) konstruktivistinen lapsuuden historian vaihe ja 4) lasten ja nuorten toimijuutta painottavan tutkimuksen vaihe (s. 36). Artikkelissa käydään läpi, miten lapsuuden ja lapsuuden historian tutkimus on kehittynyt 1960-luvulta alkaen, jolloin ranskalaisen kulttuurihistorioitsija Philippe Ariès’n teos *L’enfant et la vie familiale sous l’ancien régime* (1960, engl. *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*) ja etenkin sen saama kritiikki nostivat lapsuuden historian akateemisen kiinnostuksen kohteeksi, ja miten esimerkiksi sosiaalishistorian nousu ja *history from below* ovat vaikuttaneet lapsuuden historian teorianmuodostukseen.

Mielenkiintoisena yksityiskohtana mainittakoon, että Vehkalahten mukaan erityisesti Suomessa lapsuudenhistorialla on läheinen side nais- ja perhehistoriaan, mutta nämä kytkökset eivät ole niinkään kansainvälisen akateemisen ajatustenvaihdon ansiota, vaan ovat tulleet tutkijoiden tietoisuuteen Kaari Utrion 1980-luvulla ilmestyneiden populaarien tietokirjojen kautta. Utrion teokset, *Eevan tyttäret. Eurooppalaisen naisen, lapsen ja perheen historia* (1984) sekä myöhemmin ilmestynyt *Kalevan tyttäret* (1986), saavuttivat suurta suosiota, mutta akateemisella kentällä niihin on suhtauduttu kriittisesti. Naishistoriaan erikoistuneisiin historioitsijoihin viitaten Vehkalahti toteaa, että Utrion teoksia pidettiin liian mustavalkoisina *kurjuustutkimuksen* edustajina, mutta Vehkalahten mukaan Utrion tulkinnat esimerkiksi tyttöjen alistetusta asemasta ”heijastelivat 1970-luvun lapsuuden ja perhehistorian suuria linjoja ja osoittivat hänen seuranneen ajankohtaista kansainvälistätutkimusta” (s. 46).

Vehkalahten mukaan lapsuuden historian tutkimuksessa on kulkenut yksi ongelma läpi vuosikymmenien: ”millaisista lähdeaineistoista käsin menneisyyden lasten kokemus voitaisiin tavoittaa?” (s. 55). *Toimijuuden* ongelma on siis aina ollut läsnä, mutta sitä on alettu tarkastelemaan kriittisemmin varsinkin 2000-luvulla tehtävässä tutkimuksessa. Lasten äänten ja toimijuuden pelättiin jäävän aikuisnäkökulmien alle, ja lähdeaineistojen rajoittuneisuuden nähtiin ohjaavan tietynlaisiin kysymyksenasetteluihin. Vastauksena tähän haasteeseen tutkijat ovat alkaneet hyödyntämään monipuolisempia aineistoja, kuten muistitietoa ja populaarikulttuurin tuotteita. Toisaalta, kuten historioitsija, tutkijatohtori Essi Jouhki omassa lapsuuden omaelämäkerrallisissa aineistoja analysoivassa artikkelissaan toteaa, lapsuusmuistoissakin kuuluu aina kaksi ääntä: ”aikuisten muistelijan ja lapsuuttaan elävän lapsen ääni” (s. 118). Kuten Vehkalahti huomauttaa, jopa lasten itse arkistoihin tuottamat aineistot ovat välittyneitä ja voivat kertoa enemmän ympäröivästä kulttuurista kuin lasten omista ajatuksista, ja niiden tulkinta edellyttää tarkkaa lähdekritiikkiä ja kontekstointia.

Vehkalahti esittää, että ”nykyhetkessä operoivalla tutkijalla” ei ole samanlaisia ongelmia kuin historiallisia aineistoja tulkitsevalla, koska hän voi ”tuottaa aineistoa lapsilähtöisin menetelmin ja omasta tutkimusasetelmastaan käsin” (s. 56). Muistuttaisin kuitenkin, että myös nykyhetkessä operoivan lapsuustutkijan tulee olla tarkka ja sensitiivinen siinä, ettei ohjaile tutkittaviaan, tai käytä aikuisnäkökulmaa arvioimaan ja vahvistamaan lasten antamaa tietoa. Kysymys siitä, kenen ääni tutkimuksessa puhuu, on relevantti riippumatta siitä, minkäikäisten tai missä ajassa eläneiden kokemuksia tutkimuksessa tavoitellaan.

Vuolanto sen sijaan haastaa artikkelissaan juuri toimijuuden ja kokemuksen käsitteet ja kysyy: ”kuinka mielekäästä on käyttää näitä modernin yhteiskunnan tutkimuksesta lähteneitä käsitteitä [esimodernia lapsuutta tutkittaessa]?” (s. 291). Mitä näiden käsitteiden avulla halutaan tai voidaan selvittää? Vuolannon oma tutkimusesimerkki käsittelee myöhäisantiikin aikana eläneen Hieronymuksen lyhyttä tekstiä omasta lapsuudestaan.

Vuolanto mainitsee kanadalaisen kasvatuksen historian professori Mona Gleasonin määrittelemän ”toimijuusansan” (s. 294). Sen tarkoituksena on herätellä pohtimaan, suuntaako toimijuusnäkökulma tutkimusta vain sellaisiin lapsiin, jotka ovat

sosiaalisesti näkyviä ja kykeneviä haastamaan aikuisia – joilla on sellaista toimijuutta, jota aikuisetkin voivat ymmärtää ja arvostaa, ja joista on jäänyt jälkiä historiallisiin lähteisiin. Toimijuusansan dilemma korostaa sitä, että ei ole olemassa vain yhdenlaista lapsuutta tai yhdenlaista toimijuutta. Vuolannon mukaan lapsuutta tulisi tarkastella kontekstualisoimalla, intersektionaalisuuden kautta ja ottaen huomioon myös lapsuuden performatiivisuus: lapsuutta tuotetaan tietyillä kulttuurisilla keinoilla, minkä vuoksi voimme myös tunnistaa jonkin asian lapsuuteen kuuluvaksi. Myös Hieronymuksen lyhyt teksti pohjautuu Vuolannon mukaan selvästi ”vallitseviin käytäntöihin siitä, miten lapsuudesta kirjoitetaan” (s. 305).

Kuten Vuolannon hienosti argumentoitu artikkeli osoittaa, aina ei ole järkevää tai hedelmällistä yrittää tavoitella yksittäisen historiallisen henkilön kokemusta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että toimijuuden tarkastelu menneisyydessä olisi hyödytöntä. Vuolanto ehdottaa, että toimijuutta ei pitäisi tarkastella muutoksena – historiallisesti merkittävänä toimintana tai protestoimisena – vaan valinnan käsitteen kautta: Yksilön toiminnalla on aina jokin intentio tai päämäärä, mutta hän voi oman toimijuutensa rajoissa päättää toimia myös sosiaalisten normien mukaisesti – kuten Hieronymus, joka on päättänyt kirjoittaa lapsuudestaan omalle kokemusyhteisölleen totunnaisella tavalla. Valintojen ja toimijuuden rajojen tarkastelu ohjaa huomion lasten kokemusmaailmaan, ja siihen, miten he ovat vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Vuolannon sanoin, meillä tutkijoilla ei ole pääsyä yksilön intentioihin, kokemuksiin tai edes toimijuuteen, ”mutta sen sijaan kokemusten ja toimijuuden merkitys vuorovaikutukseen ja paikallisiin yhteisöihin saattaa asettua eteemme tavalla, joka paljastaa tutkittavasta ilmiöstä aivan uusia puolia” (s. 310).

Tunteiden aallokossa

Teoksen kirjoittajat hyödyntävät esimerkkitutkimuksissaan muun muassa muistitietoaineistoja, omaelämäkerrallisia kirjoituksia, paperille piirrettyjä elämänjanoja, yksilö-, ryhmä- ja valokuvaan perustuvia haastatteluja, kollektiivista biografiaa, elokuvia, kirjeitä, lastenkirjallisuutta, sekä lapsitieteellisiä ynnä muita kaunokirjallisia tekstejä. Kirjoittajat pohtivat myös kiinnostavasti omiin aineistoihinsa liittyviä haasteita. Esimerkiksi muistitietoaineiston pohjimmaisat kysymykset – millaista tietoa muistelun avulla voidaan saavuttaa, ja miten tutkimushetken konteksti vaikuttaa aineistonmuodostukseen – korostuvat tutkimusasetelmassa, jossa aikuinen muistelee mennyttä lapsuuttaan. Kuten Essi Jouhki toteaa, tällöin tutkimuksen kohteena ei voi olla se, ”mitä lapsuudesta muistetaan, vaan *miten* muistellaan ja *miksi* lapsuusmuistot ovat sellaisia kuin ovat” (s. 112). Joskus lapsuudenhistorian tutkijankin täytyy tyytyä aikuisnäkökulmaan, mikä voi Jouhkin mukaan silti ”avata tulkintoja erilaisista lapsuuksista ja niiden merkityksistä eri aikoina” (s. 131).

Aikuisten lapsuusmuistoissa tunteilla on usein merkittävä rooli, ja lapsuus voi herättää muistelijassa sekä positiivisia että negatiivisia tunteita. Etnologian dosentti Eerika Koskinen-Koivisto ja etnologian tutkijatohtori Kirsi-Maria Hytönen ovat artikkelissaan pohtineet nimenomaan vaikeiden lapsuusmuistojen tutkimista. Nämä muistot voivat liittyä esimerkiksi sotiin ja muihin yhteiskunnallisiin kriiseihin, tai henkilökohtaisiin kokemuksiin kaltainkohtelusta tai sijaishuollosta. Vaikeiden tai raskaiden lapsuusmuistojen jakaminen on haastava tilanne sekä kertojalle että niiden kuuntelijalle

ja tulkitsijalle, ja joskus niitä on jopa mahdotonta sanallistaa. Silti on tärkeää, että lapsuutta ei esitetä pelkästään onnellisten ja nostalgisten muistojen kautta, vaan lapsuuden historian tutkimuksen tulee tuoda esiin myös mahdollisia epäkohtia.

Kulttuurihistorioitsija, FT Heta Mulari on ottanut myös tutkijan omat tunteet esille. Mulari kertoo saaneensa ruotsalaisen tyttöyden elokuvallisia kuvastoja käsittelevästä väitöskirjatutkimuksestaan palautetta siitä, että hänen kirjoitustyyliinsä on tuntunut etäännytetyltä. Artikkelissaan Mulari on halunnut pohtia uudelleen omia tunteitaan ja paikantumistaan suhteessa tutkimusaiheeseensa. Esimerkkinä Mulari kuvailee, miten Pernilla Augustin ohjaama elokuva *Sovinto* (2010), nuoren tytön kasvukertomus alkoholistiperheessä, saa hänet ”katsomaan liikkumatta hiljaa, puremaan kynsiä, kääntämään katseen pois, suuttumaan, suremaan ja myös hymyilemään melankolisesti” (s. 354).

Mularin artikkeli ei ehkä täysin kykene avaamaan, miksi tutkijan tunteilla on merkitystä tutkimusprosessissa, mutta varhaiskasvatuksen professori Zsuzsa Millein, kasvatustieteiden apulaisprofessori Nelli Piattoevan ja globaalikasvatukseen erikoistuneen professori Iveta Silovan [2] kollektiivista biografiaa käsittelevässä artikkelissa tämä käy selvemmäksi. Kollektiivisella biografialla he tarkoittavat työkalua, jolla ”tuotetaan muistitarinoita, joita analysoidaan osallistujien intersubjektiiivisten tilojen ja osallistujaryhmän nykyisyyksien ja menneisyyksien keskinäisten suhteiden näkökulmasta” (s. 165). Kollektiivisen biografian menetelmässä tietoa ja muistoja tuotetaan yhdessä, eikä prosessissa erotella, kuka osallistujista on asiantuntija tai tutkija ja kuka muisteleva maallikko. Menetelmään kuuluvissa *brainstorming*- ja *bodystorming*-harjoitteissa hyödynnetään vahvasti emotioita ja myös kehollisia affekteja, herätellään kehoa ja aisteja, ja sen myötä tapahtuva muistojen jakaminen käynnistää uusia ”kohtaamisten ja kohdatuksi tulemisen kokemuksia” (s. 166).

Erilaisten tunteiden kanssa tasapainoilu vaatii tutkijalta eettistä sensitiivisyyttä. Kenttätöitä tehdessä tutkijoilla on päärooli siinä, että tutkimukseen osallistujille luodaan turvallinen ja rakentava ilmapiiri, mutta kuten Millei, Piattoeva ja Silova muistuttavat, osallistujia tulisi myös ohjeistaa jakamaan vain sellaisia tarinoita, jotka he itse kokevat turvalliseksi jakaa. Eettinen vastuu jatkuu toki tämänkin jälkeen, ja kuten Koskinen-Koivisto ja Hytönen korostavat, etenkin vaikeiden lapsuusmuistojen käsitteleminen ja analysoiminen edellyttävät tutkijalta empatiaa ja ”kokonaisvaltaista eettis-moraalista vastuuta tutkimuksen tekemisen seurauksista” (s. 140). Edellä kuvatuissa kollektiivisen biografian yhteisissä harjoitteissa tunteita käytetään tietoisesti muistelun inspiraationa, mutta myös muunlaisissa tutkimuksissa tulisi muistaa, että tutkija osallistuu tiedontuottamiseen tuntevana, kehollisena ihmisenä, eivätkä aineiston herättämät tunteet ja tutkijan kynsien pureskelu ole mitenkään vähäpätöisiä – päinvastoin, ne ovat nähdäkseni yksi osoitus siitä, että tutkija kykenee toimimaan empaattisesti ja sensitiivisesti tutkittaviaan kohtaan.

Joko ollaan ”perillä”?

Monitieteisenä kattauksena teos soveltuu matkaevääksi eri tutkimusalojen tutkijoille, jotka haluavat ymmärtää syvällisemmin lapsuudentutkimuksen ja lapsuuden historian

teoreettisia keskusteluja ja janoavat tietoa käytettävissä olevista menetelmistä ja niiden haasteista. Erityisesti lapsuuden historiografia tulee kirjassa selkeästi esitellyksi. Toisten jalanjälkiä seuraamalla pääsee kuitenkin vain tiettyyn pisteeseen saakka, ja sen jälkeen jokaisen tutkijan on itse ratkaistava, mikä hänen oma lapsi- ja lapsuuskäsityksensä on, miten otetaan huomioon tutkimusetiikka, ja miten lasten ja aikuisten äänet erotetaan toisistaan.

Teoksen keskeisin sanoma lienee se, että vaikka lapsuutta on vaikeaa määritellä tyhjentävästi, lapset ovat jollain lailla erityisiä ja erilaisia kuin aikuiset, ja siksi on mielekästä ylipäänsä tarkastella lapsuuden historiaa aikuisten historiasta erillisenä tutkimuskenttänä. Toisaalta lapset tulisi kohdata tutkimuksessa yksilöinä, tasa-arvoisina aikuisten kanssa, ja muistaa että hekin ovat yhteisöjensä jäseniä ja toimivat vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Lapsena oleminen ei vielä itsessään määritä tutkittavan henkilön kokemusmaailmaa.

FT Inkeri Hakamies, Helsingin yliopisto, etnologia & museologia.

Viitteet

- [1] Teos on avoimesti luettavissa verkossa osoitteessa: <https://doi.org/10.21435/ht.288>.
- [2] Artikkelin tekijäksi on merkitty yhdistelmänimi Mnemo ZIN.